

ГУСАР О. А.

кандидат юридичних наук, доцент,
Провідний науковий співробітник
відділу публічно-правових досліджень
(Інститут правотворчості та
науково-правових експертиз
Національної академії наук України)
ORCID ID: 0000-0002-0005-7360

УДК 342.354:328.185

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.4.58>

ТРАНСФОРМАЦІЯ КОМУНІКАТИВНИХ ПРОЦЕСІВ ДЕРЖАВНИХ ІНСТИТУЦІЙ І ГРОМАДСЬКОСТІ У СТАНОВЛЕННІ НОВОЇ ПАРАДИГМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

В статті досліджено сучасні трансформаційні процеси комунікації державних інституцій і громадськості, що вплинули на формування нової парадигми публічного управління у повоєнний період.

Проведено історичну ретроспективу публічного управління в Україні з 90-х років по теперішній час. Визначено, що воєнні дії активізували мережеву взаємодію, як одну із форм комунікації, між громадськістю та органами влади. Важливим інструментом впливу на діяльність державних інституцій та визначення вектору розвитку країни є думка громадськості.

Встановлено, що в основі взаємодії між державними інститутами та громадськістю лежить інтерес, як основний чинник людської життєдіяльності, вираження волі більшої частини суспільства, соціальних суб'єктів. Активна громадськість з високим рівнем патріотизму, яка перебрала на себе окремі функції держави, рішучий волонтерський рух свідчить про процес оновлення свідомості українців, самоідентифікації та громадянської консолідації української нації. Новосформована культура волонтерства, яка активно демонструється в Україні з початку військових дій, є одним із ресурсних показників такої консолідації та суспільної довіри.

Досліджено, що формування сучасної (новітньої) концепції публічного управління повоєнного періоду зумовлено виникненням комунікаційних зв'язків між державними інституціями та громадськістю, що створюють якісно нові відносини з частковою приватизацією функцій органів влади. Виконання громадськістю функцій надання різнобічної масштабної мережі різних видів допомоги та залучення до партнерської взаємодії та співпраці з органами державної влади свідчать про готовність швидкої координації зусиль щодо міжсекторальної взаємодії, що спрямована на формування законодавчих змін, створення нових стратегій з трансформацією публічного управління.

Проаналізовано нормативно-правове та наукове визначення поняття «громадськість». Виявлено, що в сучасній юриспруденції воно не має чіткого понятійно-категоріального визначення на законодавчому рівні, тому потребує нормативного закріплення для якісного правозастосовного використання.

Ключові слова: публічне управління, державні інституції, громадськість, комунікація, співпраця, повоєнний період, трансформація, права, демократія.

Husar O. A. Transformation of the communication processes of state institutions and the public in the formation of a new paradigm of public administration in the postwar period

The article examines the modern transformational processes of communication between state institutions and the public, which influenced the formation of a new paradigm of public administration in the postwar period.

A historical retrospective of public administration in Ukraine from the 90s to the present is carried out. It is determined that military actions have intensified networking as a form of communication between the public and the authorities. Public opinion is an important tool for influencing the activities of state institutions and determining the vector of the country's development.

It is established that the interaction between state institutions and the public is based on interest as the main factor of human life, the expression of the will of the majority of society and social actors. An active public with a high level of patriotism, which has taken over certain functions of the state, and a determined volunteer movement testify to the process of renewal of the consciousness of Ukrainians, self-identification and civic consolidation of the Ukrainian nation. The newly formed culture of volunteering, which has been actively demonstrated in Ukraine since the beginning of hostilities, is one of the resource indicators of such consolidation and public trust.

It is proved that the formation of the modern (newest) concept of public administration in the post-war period is due to the emergence of communication links between state institutions and the public, which create qualitatively new relations with partial privatization of government functions.

The functions of the public in providing a comprehensive large-scale network of various types of assistance and engaging in partnership and cooperation with public authorities indicate a readiness to quickly coordinate efforts on intersectoral cooperation aimed at shaping legislative changes and creating new strategies for the transformation of public administration.

Key words: *public administration, state institutions, public, communication, cooperation, postwar period, transformation, rights, democracy.*

Вступ. Воєнний стан та екзистенційні загрози Україні висувають нові виклики для розвитку та функціонування публічного управління та залучення громадськості для подолання супротиву та подальшого повоєнного відновлення країни. Повномасштабна війна стала випробуванням для уряду щодо відповідальності за захист та безпеку громадян. Громадяни згуртувалися та об'єдналися для подолання ворога і виборювання незалежності, суверенітету країни та права обирати власне стабільне, мирне майбутнє. Така громадянська активність продемонструвала згуртованість у вирішенні питань пов'язаних з допомогою Збройним Силам України, внутрішньо переміщеним особам, соціально уразливим групам населення та інше. Виконання громадськістю функцій надання різнобічної масштабної мережі різних видів допомоги та залучення до партнерської взаємодії та співпраці з органами державної влади свідчать про готовність швидкої координації зусиль щодо міжсекторальної взаємодії, що спрямована на формування законодавчих змін, стратегій в умовах війни та подальшу трансформацію публічного управління.

Постановка проблеми. Україна потребує нового формату здійснення публічної влади у державотворчих, правотворчих і соціальних процесах, що зумовлено соціополітичними трансформаціями, інформатизацією суспільних відносин, ризиком руйнації демократичної людиноцентристської правової ідеології, необхідністю підтримки обороноздатності країни та захисту цивільного населення під час відновлення країни та розвитку територіальних громад. Запровадження Національного плану відновлення України [1] та національних програм

у подоланні наслідків війни супроводжується спільною взаємодією влади, бізнесу та громадськості у підписанні спільних документів (меморандумів) про співпрацю.

Вагому роль у відновленні країни та здійсненні публічного управління відіграють комунікації з громадськістю. Єдність та співпраця між державними інституціями та громадськістю може стати запорукою для розробки надійної і збалансованої державної політики. Громадськість буде залучатися до моніторингу та відкритого обговорення програмних політичних документів органів виконавчої влади комплексного характеру, надавати пропозиції для прийняття рішень щодо основних напрямів реформування усіх сфер життя та відчувати себе проінформованою і залученою до процесу прийняття рішень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові дослідження проблем публічного управління досліджували такі науковці як В. Авер'янов, О. Вольська, В. Козак, Р. Мельник, Н. Нижник. Стратегічні комунікації у системі публічного управління досліджувала Т. Сивак [2]. Вплив стратегічних комунікацій на національну стійкість у суспільстві - І. Іжурова [3]. Ефективну взаємодію між державними органами, органами місцевого самоврядування та представниками громадянського суспільства для подолання інституційних перешкод досліджували В. Борщевський В., О. Василиця, Є Матвеев [4]. Науковий доробок М. Іжа та Л. Курносенко доводили, що в кризових умовах система публічного управління виконує свої функції за допомогою стійкості державних інституцій [5]. Про основні напрямки розвитку щодо забезпечення національної безпеки країни стійких державних інституцій зазначала у науковій праці М. Масик-Бессова [6].

Мета статті – дослідити сучасні трансформаційні процеси комунікації державних інституцій і громадськості, що вплинули на формування нової парадигми публічного управління у повоєнний період.

Виклад основного матеріалу. Парадигмальні засади здійснення публічного управління визначаються не правовою матерією, а тими сучасними відносинами цивілізаційного розвитку суспільства, інтересами громадян, їх соціальними потребами і запитамі, які створюють комплекс світоглядних установок основоположних соціальних, духовних цінностей сучасного постмодерну.

На пострадянському просторі у наукових розвідках процеси розвитку правової системи, правотворчості пов'язані з регулюванням загальносуспільних інтересів. З 90 років ХХ століття відбулося науково-практичне переосмислення і запровадження нових підходів ролі держави в суспільному житті і в правовому контексті наукових досліджень відбулися трансформації поглядів щодо питань інтересу із державою, правом, законодавством. Так, на законодавчому і практичному рівні з'являється взаємодія інтересів держави і соціальних інтересів, співвідношення приватних і загальносуспільних інтересів, а також національних інтересів. З появою ринкової моделі правове регулювання посилюється в бік захисту приватних інтересів для створення балансу між приватними інтересами, з інтересами суспільства і держави. З приєднанням України до міжнародних угод та визнання юрисдикції міжнародних установ, запровадження належних правових вимог іноземного інвестування та механізмів його захисту відбулася еволюція національного законодавства та розбудова державних інституцій зі зміною характеру їх діяльності, де державні органи повинні дотримуватися поряд з національними стандартами, міжнародних стандартів, а приватні і загальносуспільні інтереси врівноважені.

У період з 2014 року розпочався новий період публічного управління, який охарактеризувався порушенням державних інтересів, а з іншого боку необхідності приведення в дію механізму захисту соціально-економічних, політичних прав громадян. Виникає потреба у перегляді доктринальних і законодавчих підходів до обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина в інтересах національної безпеки.

Наразі Україна перебуває на стадії ускладнення суспільних відносин через військові дії, які впливають на процеси функціонування правопорядку, забезпечення нормативно-правової регламентації, гармонізації та систематизації законодавства України із правом ЄС.

З введенням повномасштабного вторгнення РФ у 2022 році потреби населення у комунікації з органами влади збільшилися. Актуальною стала мережева взаємодія як одна із

форм комунікації, яка сприяє швидкому отриманню інформації щодо загроз безпеки життя людини (ракетна, хакерські атаки), отримання інформаційно-психологічної допомоги, інформації про отримання соціальних послуг та забезпечення соціально вразливих груп населення чия вразливість пов'язана з війною (діти війни, військовослужбовці, ветерани, інваліди, вимушено переміщені особи, сім'ї загиблих волонтерів), отриманні медичних послуг та реабілітації, відновлення житла. Забезпечення інтересів окремих груп населення у правдивій інформації стає сферою відповідальності органів публічної влади та допомагає запобігти паніці, налагодити зв'язки з громадськістю.

Неоднозначність та неузгодженість терміну «громадськість» у визначенні на законодавчому рівні та відсутність усталених наукових підходів до розуміння його в правовому полі, вимагає окреслити особливості його застосування на практиці та в контексті даного наукового дослідження.

Д. Іл'юк у науковій статті «Взаємодія судової влади і громадськість: деякі аспекти термінологічної визначеності» анонсує, що у близько 2600 нормативно-правових актах зустрічається термін «громадськість» у різних словосполученнях: «громадський контроль», «відкрито для громадськість», «залучення громадськість», «інформування громадськість» [7].

В нормативно-правових актах зустрічаємо про необхідність органів влади чи посадових осіб інформувати громадськість, як правило, через ЗМІ або залучати громадськість для підготовки зауважень та внесення пропозицій до нормативних актів».

В «Юридичній енциклопедії» термін «громадськість» визначено «як соціально активна частина суспільства, яка на добровільних засадах бере участь у суспільно-політичному житті країни. Для громадськість характерно: орієнтація на колективну діяльність; потреба у спілкуванні та активне вираження своєї суспільної позиції; пріоритет громадських інтересів перед індивідуальними. [8, с. 640].

А. Крупнік визначив класичну типологізацію терміну «громадськість» на: 1) організовану і 2) неорганізовану. До організованої належать органи самоорганізації населення, громадські, профспілкові та інші об'єднання, політичні партії, засоби масової інформації), а до неорганізованої – належать громадяни та їх сім'ї, які ситуативно представляють власні інтереси жителів, користувачів або споживачів певної соціальної групи [9, с. 4].

О. Крутий взаємодію влади з громадськістю пропонує розглядати як «інтерацію, що супроводжується комунікативними процесами в трьох напрямках 1) впровадження засад нових моделей державного управління; 2) узагальнення досвіду розгалуженої мережі громадських організацій та варіативності багаторівневості соціального діалогу; 3) аналіз структури та змісту діяльності спеціалізованого органу, спрямованого на координацію взаємодії влади і громадськість» [10].

Дещо інша позиція щодо взаємодії громадськість з державними інституціями у авторів Ковбасюк Ю.В., Федоренко В.Л. На їх думку «саме безвідповідальність та байдужість посадовців до потреб населення у всіх сферах життєдіяльності, видима нездатність органів влади вирішувати нагальні проблеми сучасності підштовхує звичайних людей об'єднуватися навколо цих проблем задля пошуку шляхів її розв'язання. А під поняттям «громадськість» вони пропонують розуміти «соціально-активну частину суспільства, яка на добровільних засадах бере участь у суспільно-політичному житті країни, використовуючи усі незаборонені чинним законодавством форми, методи і способи, будучи при цьому відмежованою від органів влади» [11, с. 56-57].

О. Христов в науковому дослідженні «Проблеми визначення поняття «громадськість» у сучасній юриспруденції» пропонує під громадськість в юриспруденції розуміти «окремих осіб, а також їх об'єднання, які мають високий рівень правосвідомості та правової культури, зацікавленість у вирішенні загальних проблем; участь яких у суспільних справах носить некомерційний, добровільний характер та законний порядок здійснення своєї діяльності; узагальнювальна мета – побудова правової держави й громадянського суспільства в Україні [12, с. 300].

Поділяємо думку О. Христова щодо наукового визначення «громадськість». Вважаємо доречно визначити такого суб'єкта права як «громадськість» і спробувати належно його імплементувати у законодавство, або ж не використовувати це поняття у нормативних актах взагалі. Адже довільне розуміння поняття «громадськість» більше шкодить не лише

ефективності діяльності органів публічної влади, але і розвитку громадянського суспільства та реалізації конституційного права на участь громадян в управлінні державними справами.

Оцінка ефективності публічного управління здійснюється через реалізацію соціально-економічної політики, яку сприймає саме суспільство та яка спрямована на покращення якості людського життя, посилення рівня соціального захисту та права на соціальне забезпечення, отримання соціальних послуг, боротьбу проти соціального виключення. Публічного управління вимагає обов'язково зворотного зв'язку, а це своєчасне інформування населення, де реакція на прийняті управлінські рішення, що та дозволяє оцінити, визначити потреби і виявити проблеми та скорегувати подальші заплановані програми чи дії. Тобто, думка громадян є важливим інструментом впливу на діяльність публічних інституцій та визначення вектору розвитку країни.

Для побудови політики держави та на формування внутрішньої та зовнішньої громадської думки публічні службовці досить часто застосовують стратегічні комунікації, де основними інструментами виступають національні, регіональні та міжнародні засоби масової комунікації, національні, регіональні ЗМІ, національні та міжнародні інформагентства, Інтернет-ресурси, офіційні інтернет-сторінки органів влади, високопосадовців у Facebook, Twitter, а також YouTube-канали. За допомогою такого інструментарію (цифрова комунікація) значно розширюється можливість комунікації представників влади з громадськістю щодо інформування прийнятих політичних рішень. Задля вжиття всіх необхідних засобів щодо протидії ворогові та подолання наслідків війни, запроваджені відеозвернення Президента до громадян, щоденні брифінги з представниками різних міністерств. Такі стратегічні комунікації формують певний емоційний стан та вдало розставляють акценти про результати роботи посадовців, військових та цивільних, що направлені на припинення бойових дій, визначення шляхів наближення до перемоги, залучення фінансової допомоги та міжнародного співробітництва.

Взаємодії між публічними інституціями та громадськістю мають фокусуватися на створенні нової комплексної моделі національної політики, що спрямована на створення соціальної держави з довірою громадян до держави, рівності доступу громадян до соціальних благ, комплексному перегляді системи оплати праці, реформуванні пенсійного забезпечення, залученні інститутів громадськості та бізнесу до виконання соціальних функцій, посиленні прийняття безпекових норм у сфері медицини (медичні послуги), міграції, захисту соціальних прав вразливих верств населення.

Поряд із процесом напрацювання комплексної державної політики у соціальній сфері, необхідно змінювати законодавство в частині фінансових процедур, інституційному компоненті щодо покращення спроможності громад надавати соціальні послуги. З січня 2021 року соціальні послуги мають децентралізований характер, тому громади самі вирішують які послуги надавати і в якому обсязі. Враховуючи, що кожна із громад живе у різному безпековому вимірі та має різні потреби в соціальних послугах, необхідно проводити їх диференційовано, залучаючи не тільки органи місцевого самоврядування, а і недержавний сектор. В майбутньому із зростанням потреб у соціальній підтримці зростатиме потреба у інтегрованому підході до надання соціальних послуг. Тобто, коли соціальний працівник визначає якої саме допомоги потребує людина і в подальшому сприяє в комунікації з необхідними службами соціального захисту, чи службою зайнятості або закладу освіти, чи центру надання юридичної допомоги. Адже не завжди потреба є тільки у наданні грошової допомоги, це може бути перенавчання, кар'єрне консультування, реабілітація у медичних закладах. Нажаль, на даний час у територіальних громадах інтегроване надання соціальних послуг поки що не практикується.

Важливим кроком для ефективної і комплексної соціальної підтримки населення та прозорого адміністрування усіх видатків на соціальну сферу буде прийняття проекту Закону «Про Єдину інформаційну систему соціальної сфери» №11377 від 24. 06. 2024 року, який готується до другого читання у Верховній Раді України [13]. Єдина інформаційна система соціальної сфери (ЄІССС) буде представлена як єдина база централізованого збереження та обліку електронних даних («соціальна історія») людей і сімей, які потребують усіх видів соціальної підтримки, передбачених законодавством. Єдиний соціальний реєстр, як один із

підсистем Єдиної системи, замінить старі розрізнені реєстри та бази і буде накопичувати, зберігати, автоматично обробляти всю інформацію.

Звернемо увагу на фідбек, який отримують державні інституції від громадськості. Громадські організації, які на різних рівнях вирішують проблеми з якими зіткнулася наша країна та допомагають своєю діяльністю в роботі державним інституціям, відіграють вкрай важливу роль. До прикладу, разом з державними органами Коаліція RISE Ukraine створила національну цифрову екосистему для підзвітного управління відбудовою DREAM, яка допомагає відслідковувати реконструкційні проекти.

Громадська організація «Антикорупційний штаб» створює діджитал інструменти для залучення людей до запобігання корупції. На початку війни вони створили Карту руйнувань та Відновлення, де зберігається інформація про всі частково пошкоджені чи зруйновані наслідок російського вторгнення в Україну об'єкти цивільної інфраструктури, а також відомості щодо відновлювальних робіт та онлайн-Реєстр російських воєнних злочинців, який містить персональні данні військових російської армії, полонених росіян, а також вбитих під час війни. Цей реєстр допоможе в подальшому українським та міжнародним слідчим у збиранні доказів злочинів конкретних осіб під час військових дій.

Отже, сьогодні громадськість через одну людину або організацію може допомагати державним інституціям, а також безпосередньо брати участь в управлінні державою. Трансформаційні процеси відбуваються і в роботі державних інституцій, які намагаються бути не частиною бюрократичної системи, а почути інтерес громадськості, отримати дієву допомогу від них і надати якісні послуги.

Наприклад, у складі Міністерства розвитку громад, територій та інфраструктури України створено та функціонує державний фонд регіонального розвитку (ДФРР) як інструмент упровадження державної політики регіонального розвитку. Проте, наповнення бюджету ДФРР заплановано не лише коштом Державного бюджету України, а й за рахунок внесків міжнародних фінансових неурядових організацій. Міждержавних європейських інституцій, національних урядів, дипломатичних представництв країн-членів ЄС.

У повоєнний період, враховуючи важливість відбудови зруйнованих міст, населених пунктів, відновлення громад, постає необхідність ефективного залучення громадських організацій, волонтерських, благодійних, різних організаційно-правових форм громадських об'єднань. Це призведе до важливості внесення змін у низку юридичних документів (наприклад, Закону України «Про засади державної регіональної політики», Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2027 року та інших), необхідності унормування механізму залучення мешканців територіальних громад до проведення публічних консультацій щодо здійснення містобудівної діяльності, проектування повоєнного відновлення населених пунктів, міст, доріг.

Висновки. Формування сучасної (новітньої) концепції публічного управління повоєнного періоду зумовлено виникненням комунікаційних зв'язків між державними інституціями та громадськістю, що створюють якісно нові відносини з частковою приватизацією функцій органів влади.

В основі взаємодії між державними інститутами та громадськістю лежить інтерес, як основний чинник людської життєдіяльності, вираження волі більшої частини суспільства, соціальних суб'єктів. Звичайно, основний інтерес у повоєнному відновленні – це відновити економіку країни, побудувати сучасну інфраструктуру, запровадити дієву систему соціального захисту населення, забезпечити бізнес через створення сприятливої системи страхування та гарантій, зміцнити оборону країни та багато інших сфер життя, які необхідно відновлювати, поліпшувати або модернізувати. Тому, саме інтерес є ключовим фактором, який визначає трансформацію прийняття правових норм, застосування правових інститутів, розробки наукових досліджень та розуміння правової доктрини України у повоєнний період. Все це зумовлює перегляд завдань публічного управління між різними рівнями управління.

Відсутність комплексного підходу у законодавстві до терміну «громадськість» вимагає його чіткого понятійно-категоріального визначення для нормативного, правозастосовного використання та правоінтерпретаційну практику.

Активна громадськість з високим рівнем патріотизму, яка перебрала на себе окремі функції держави, пов'язані з діяльністю по закупівлі військової техніки та озброєння, залучення

приватних коштів чи ресурсів комерційних підприємств на потреби цивільного населення, рішучий волонтерський рух все це свідчить, що українське суспільство переживає процес оновлення свідомість українців, самоідентифікації та громадянської консолідації української нації. Новосформована культура волонтерства, яка активно демонструється в Україні з початку військових дій, є одним із ресурсних показників такої консолідації та суспільної довіри.

Вважаємо за необхідне розробити комплекс правових механізмів демократичної участі громадськості, яка не декларативно, а на практиці реально зможе отримувати доступ до розробки, прийняття, та впровадження політичних рішень, здійснювати громадську експертизу діяльності органів виконавчої влади, антикорупційну експертизу та розширити право доступу до публічної інформації. Пропонуємо диференційовано підійти до оптимізації структури місцевих державних адміністрацій враховуючи тип території.

Процеси цифрової трансформації сприяють швидкій взаємодії громадськості та органів влади у прийнятті управлінських рішень щодо співпраці та розробки дизайну публічних послуг.

Резюмуємо, що позитивна соціально-економічна, соціокультурна, соціально-психологічна динаміка повоєнного відновлення України можлива через конструктивний діалог і узгоджену взаємодію між органами влади та громадськістю та є вагомим чинником реалізації демократичних цінностей.

Список використаних джерел:

1. План відновлення України. Відновлення України: веб-сайт. URL: <https://recovery.gov.ua/>
2. Сивак Т. В. Стратегічні комунікації у системі публічного управління України : монографія. Київ : НАДУ, 2019. 338 с.
3. Іжутова І.В. Стратегічні комунікації України в умовах російсько-української війни. *Наука і оборона* 2023 р. №2. С. 46-51
4. Борщевський В., Василиця О., Матвеев Є. Публічне управління в умовах воєнного стану: інституційні трансформації, стратегічне планування та механізми розвитку. *Держава та регіони*. 2022. № 2(76). URL: <https://doi.org/10.32840/1813-3401.2022.2.5>
5. Іжа М.М., Курносенко Л.М. Публічне управління в умовах викликів воєнного стану. *Державне управління та регіональний розвиток*. URL: <file:///C:/Users/User/Downloads/344-Article%20Text-474-1-10-20230502.pdf>
6. Масик-Бесова М. З. Інституційна стійкість органів державної влади у забезпеченні національної безпеки України. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. 2024. № 1. С. 122–126. URL: <https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2024.1/21>
7. Іл'юк Д.Д. Взаємодія судової влади і громадськості: деякі аспекти термінологічної визначеності. *Право і суспільство*. 2023. №3 URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2023/3_2023/28.pdf
8. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ : «Укр. Енцикл.», 1998. Т. 1 : А-Г. 672 с.
9. Крупник А. Громадський контроль: сутність та механізми здійснення. Теоретичні та прикладні питання державотворення. URL: https://novyi-stryi.at.ua/gromkontrol/KRUPNYK_A_pro_grom_kontrol.pdf
10. Крутії О. М. Комплексний механізм діалогової взаємодії органів влади і громадськості. *Державне будівництво*. 2010. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2010_1_28.
11. Ковбасюк Ю.В., Федоренко В.Л. Державна антикорупційна політика і запобігання та протидія корупції на публічній службі в органах державної влади і органах місцевого самоврядування: монографія. Київ: Ліра-К. 2016. 524 с.
12. Христов О.Л. Проблеми визначення поняття «громадськість» у сучасній юриспруденції. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2020. № 2. URL: <https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/5167/1/24.pdf>
13. Проект Закону про Єдину інформаційну систему соціальної сфери. №11377 від 24.06.2024. *Верховна Рада України*: офіційний веб-сайт. <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/44497>

